

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

Абдрахманова Міра Жуматівна

УДК 008“18/19”(477)

**НАЦІЄТВОРЧІ ТА КУЛЬТУРОТВОРЧІ ЧИННИКИ
УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
В КОНТЕКСТІ МОДЕРНОГО
ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ**

09.00.05 – історія філософії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Сторожук Світлана Володимирівна,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
професор кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Сторіжко Людмила Василівна,
Національний технічний університет
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»;
професор кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент
Поперечна Галина Антонівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри філософії
та суспільних наук.

Захист відбудеться 4 грудня 2018 року о 16:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 2 листопада 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б. К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Новітнє державотворення в Україні цілком справедливо можна вважати духовно-культурним процесом, що його переживає одна з найчисельніших націй сучасної Європи. Якщо обличчя нації визначене її культурою, то остання посідає чільне місце тоді, коли поряд із пріоритетністю соціально-економічної та державно-політичної сфери не менш важливого значення набуває духовний вимір. Головну роль відіграють тут історико-філософські розвідки, що дають змогу здійснити історичну ретроспективу, розкрити національне обличчя та вибудувати векторну площину свідомого вибору спільнотою свого майбутнього. Переосмислення «історичного капіталу» є запорукою успішного націєтворення та державотворення, особливо в переломні моменти розбудови країни. Саме тому найбільшій уваги заслуговує період зламу XIX – XX століття – час, коли відбувалися кардинальні трансформації та суспільно-політичні зміни в житті українського суспільства, сформувалася модерна українська спільнота з власною культурою та ідентичністю.

Актуальність дослідження української культури кінця XIX – початку XX століття визначена гострою потребою формування її цілісного образу в модерному історико-філософському дискурсі, а також пошуку обличчя нації в руслі світоглядних трансформацій сьогодення. Останні зумовлені впливом націєтворчих та культуротворчих чинників, що сприяють розкриттю духовного, соціокультурного, інтелектуального та політичного потенціалу спільноти. Щоб осмислити місце й значення української культури в сучасному європейському світі та окреслити її подальший рух у загальноцивілізаційному історичному поступі, варто повернутися до періоду, коли відкритість суспільства до змін була максимально ефективною, а залучення ресурсів спільноти мало свій практичний результат у вигляді національної культури, спроможної вести діалог як на зовнішньому, так і внутрішньому рівнях.

Звернення до обраної теми актуалізується вимогою дослідження усіх складників української культури: мистецтва, етнографії, матеріальної культури, наукового знання, усіх форм духовних цінностей, які формують світогляд. Тема набуває особливої значущості в умовах економічної, політичної та духовної кризи суспільства. Постає проблема розвитку особистості, коли кожна освічена людина відчуває потребу знати історію й сучасність народу, серед якого живе, володіти такими якостями як різнобічна освіченість, висока свідомість, моральність, патріотизм, розвинене почуття обов'язку тощо.

Аналіз наявних у сучасному інтелектуальному дискурсі студій, присвячених формуванню української культури кінця XIX – початку XX століття, дає підстави стверджувати, що кардинальних змін у дослідженні цього явища нині не відбулося. Вплив чинників розкритий недостатньо, а тому потребує подальших досліджень. Окремим аспектам їх виявлення та впливу присвятили увагу В. Вілков, О. Гринів, Я. Грицак, А. Дербак, Я. Ісаєвич, С. Кримський, В. Лісовий, Н. Мозгова, Г. Поперечна, М. Попович, М. Русин,

П. Ситник, Л. Сторіжко, С. Сторожук, В. Шинкарук та інші. В колі обраної теми чільне місце належить проблемі національно-культурної ідентичності, яка досліджувалася у працях М. Козловця, Н. Кривди, Л. Нагорної, М. Степико та інших. Серед зарубіжних учених впливу різних чинників на розвиток культури надали увагу російські дослідники П. Гуревич, В. Єрьоміна, В. Межуєв, В. Тишков, С. Токарев, а також польський науковець А. Новак.

В українській історико-філософській думці маємо небагато праць, присвячених дослідженню чинників української культури, не висвітлено їх вплив на формування української культури у загальноєвропейському історико-філософському процесі. Попри це, філософські розвідки, що стосуються витоків, джерел та формування української культури кінця ХІХ – початку ХХ століття мали своє практичне втілення в навчальних посібниках та підручниках з історії української та зарубіжної культури за авторством Б. Білика та Ю. Горбань, а також історії філософії України за авторством М. Тарасенка, М. Русина та І. Бичка.

Проблеми розвитку української культури кінця ХІХ – початку ХХ століття варто розглядати в контексті історії зарубіжної культури та в руслі державно-політичної історії України, що несе на собі відбитки соціально-економічних потрясінь, воєнних катаклізмів, класової боротьби та соціального гноблення народу. Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку української історико-філософської думки створюється належне підґрунтя для інтенсифікації процесу володіння теоретичними напрацюваннями української культури кінця ХІХ – початку ХХ століття. Саме цей контекст актуалізує звернення до обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України в межах комплексної науково-дослідницької роботи кафедри філософії «Сучасна філософія науки та освіти: проблеми гуманітарного дискурсу» (номер державної реєстрації 0108U001972), що входить до тематичного плану програми розвитку НУБіП України на 2015 – 2020 роки «Голосіївська ініціатива – 2020». Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 4 від 21 травня 2015 року).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є теоретична реконструкція модерної рефлексії націєтворчих та культуротворчих чинників та розробка концептуального підходу до української культури кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- з'ясувати специфіку становлення української культури на зламі ХІХ – ХХ століття;

- дослідити націєтворчі та культуротворчі чинники, встановити їх роль у формуванні української культури відповідного періоду;

- розкрити особливості тлумачення змісту народної, етнічної та національної культури в модерному історико-філософському дискурсі;
- показати амбівалентний взаємозв'язок процесів етно- та націєтворення;
- експлікувати відмінності між елітою, інтелігенцією, інтелектуалами та показати їх роль у процесах націє- та культуротворення;
- висвітлити понятійно-категоріальний апарат модерного дискурсу в контексті сучасної української термінології;
- розглянути доцільність використання сформованої І. Лисяком-Рудницьким періодизації національного відродження;
- здійснити історико-філософську ретроспекцію змістовного навантаження поняття *нація*;
- розкрити динаміку становлення поняття *культура*.

Об'єктом дисертаційного дослідження є історико-філософський вимір українського культуротворення кінця ХІХ – початку ХХ століття, а **предметом** – націєтворчі та культуротворчі чинники української культури кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Дисертаційну роботу виконано на засадах комплексного міждисциплінарного підходу, що передбачає врахування надбань із галузі філософії, історії, культурології, соціології та політології. Для розв'язання конкретних завдань дисертаційного дослідження використано такі методи: 1) *системний аналіз*, який забезпечив цілісне бачення процесу націє- та культуротворення в модерному історико-філософському дискурсі та став методологічною основою формування авторського розуміння своєрідності української культури кінця ХІХ – початку ХХ століття; 2) *метод текстологічного аналізу* дав змогу виявити імпліцитний авторський сенс філософських текстів, присвячених проблемам націє- та культуротворення; 3) *метод компаративного аналізу* став основою дослідження світоглядних трансформацій у розумінні змісту та своєрідності феноменів нації та культури, в тому числі в премодерний та модерний період; 4) *метод культурологічного аналізу* використано для з'ясування особливостей формування культурного простору в історично змінних типах спільнот; 5) *діалектичний метод* сприяв розкриттю єдності націєтворчого та культуротворчого процесів з урахуванням їх якісних змін на різних етапах історичного розвитку. Зважаючи на те, що історико-філософське дослідження неможливе без інтерпретації та реінтерпретації текстів, суттєве значення має *герменевтичний метод*.

Реалізація поставлених у дисертаційному дослідженні завдань здійснювалася в контексті *загальнометодологічних правил* аналізу історико-філософського процесу, також були використані принципи єдності історичного і логічного розвитку, всебічності та історизму. Кожен із вказаних методів використовувався для вирішення конкретних дослідницьких завдань у відповідних розділах дисертаційного дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому, порівняно з попередніми, представлена більш системна картина чинників націє- та культуротворення в межах української культури кінця XIX – початку XX століття. Вона розкривається у наступних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

- з'ясовано, що на зламі XIX – XX століття українська культура була сформована як національна, ставши повноцінним членом європейського діалогічного простору, завдяки чому могла трансформувати його цінності та репродукувати власні як на зовнішньому, так і на внутрішньому рівнях. Показано, що національна культура – це культура спільноти, що об'єднує всі верстви населення в єдиному контексті спілкування та сприяє стиранню етнокультурних відмінностей населення;

- висвітлено вплив націєтворчих та культуротворчих чинників на становлення української культури кінця XIX – початку XX століття. Встановлено, що найважливішими націєтворчими чинниками для розуміння природи нації є етнічний та політичний. У свою чергу, національну свідомість (суб'єктивний чинник) можна пов'язувати як з першим, так і з другим чинником. З-поміж культуротворчих чинників чільне місце належить мові, міфології, релігії та традиціям. Доведено, роль чинників актуальна лише в процесі становлення національної спільноти та її культури, на рівні сформованості вони втрачають своє провідне значення;

- розкрито особливості тлумачення змісту народної, етнічної та національної культури в модерному історико-філософському дискурсі, обґрунтовано їх органічний взаємозв'язок та показано, що ці види культури відрізняються рівнем розвитку колективної свідомості, соціокультурний та історичний вияв якої забезпечує еліта;

- експліковано відмінності між елітою, інтелігенцією, інтелектуалами та показано їх роль у процесах націє- та культуротворення. Встановлено, що усі три поняття можуть перетинатися, але не ототожнюватися;

- виявлено, що в українській етнографії XIX століття поняття «народ» і «етнос» ототожнювалися. У наш час некритичне використання інтелектуальної спадщини XIX століття створює підстави для теоретичного спекулювання історичною пам'яттю, міфами, символами, культурними артефактами тощо. А тому показано, що «народ» і «етнос» – відмінні поняття, створені на різних концептуальних засадах;

Уточнено:

- періодизацію національного відродження, запропоновану українським істориком І. Лисяком-Рудницьким, зокрема, замість указаних ним трьох етапів: шляхетського, народницького та модерного, виокремлені власні: академічний, етнічний та політичний. Показано, що рівень розвитку суспільної свідомості еліти впливає на те, про яку еліту ми говоримо та про яку спільноту: етнічну, національну чи політичну. Фактично, процеси національного відродження у всіх країнах відбуваються подібно, але не тотожно;

Набули подальшого розвитку:

- розуміння провідного значення етнічної культури в процесах модерного

націє- та культуротворення. У цьому контексті доведено амбівалентний взаємозв'язок процесів етно- та націєтворення та обґрунтовано фундаментальне націєтворче значення етнічної єдності в процесі формування української нації та культури;

- історико-філософські ретроспекції змістовного навантаження поняття «нація», на основі яких доведено, що нація є модерним феноменом. Поділ націй на етнічні (культурні) і політичні (державні) не можна недооцінювати, а проте творення сучасних європейських націй є цілісним процесом, який не варто розривати. Встановлено, що нація є політичним феноменом, а національність визначається за громадянською приналежністю;

- дослідження історико-філософської динаміки змісту поняття «культура», на тлі яких показано, що змістовне навантаження слова «культура» трансформується разом із зміною парадигми тлумачення сутності людини. У модерний час культура починає розглядатися не лише як процес творчої та перетворюючої діяльності людини, але й як процес розвитку її свідомості. На цьому тлі доведено, що головним чинником якісної різноманітності культури виступає рівень розвитку свідомості/самосвідомості групи.

Теоретичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що вони презентують реконструкцію формування і взаємодії чинників націє- та культуротворення в українській культурі кінця XIX – початку XX століття, а **практичне** – в тому, що вони можуть бути використані для підготовки навчальних програм, посібників, у нормативних курсах та спецкурсах з історії української та зарубіжної культури, історії України, етнографії та краєзнавства. Водночас, окремі положення та висновки, що стосуються відродження духовної спадщини нації кінця XIX – початку XX століття необхідні для використання у формуванні державних програм з розвитку та підтримки сучасної української культури та історії.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням автора. Висновки та положення наукової новизни отримані дисертантом самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України та оприлюднені на таких наукових конференціях: Студентська науково – практичний семінар «Тарас Шевченко і сучасна гуманітарна наука» (Київ, 2014); Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, 2013, 2014, 2015); заочна Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії» (Дніпропетровськ, 2015).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлені в 11 авторських публікаціях, у тому числі: 1 стаття у фаховому виданні з філософських наук іншої держави, 4 статті у фахових виданнях України з філософських наук, з них 1 – у виданні України, включеному до міжнародної наукометричної бази даних, 1 – в іншому періодичному виданні з філософських

наук; 5 – тези доповідей у збірниках матеріалах наукових конференцій.

Структура дисертаційного дослідження зумовлена послідовністю розв'язання його завдань і логікою викладу матеріалу. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, які включають у себе дев'ять підрозділів, висновків та списків використаних джерел (загалом 230 найменувань, із них 30 – іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок, із них 174 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, аналізується ступінь наукової розробленості теми, сформульовані мета і дослідницькі завдання, визначені об'єкт і предмет дослідження, розкрито методологічні засади та принципи дослідження, основні положення наукової новизни дисертації, визначене її теоретичне і практичне значення, наведено дані про наукові публікації за темою дисертаційного дослідження та апробацію отриманих результатів на наукових конференціях.

У **першому розділі** – «Джерельна база і теоретико-методологічні засади дослідження» – проаналізовано стан наукової розробки теми, дано характеристику джерельної бази дослідження, визначено основні методологічні підходи та принципи, необхідні для вивчення націєтворчих та культуротворчих чинників української культури кінця ХІХ – початку ХХ століття в контексті модерного історико-філософського дискурсу.

Дослідження націєтворчих та культуротворчих чинників української культури кінця ХІХ – початку ХХ століття в контексті модерного історико-філософського дискурсу зумовило включення до дисертаційного дослідження різнорідних за змістом, але взаємопов'язаних питань. Чільне місце посідає націєтворча проблематика, вивченню якої надали увагу західноєвропейські мислителі: Ж.-Ж. Руссо, Е.-Ж. Сійєс; Г. Гегель, Й. Фіхте; Б. Андерсон, Дж. Гатчінсон, Е. Гобсбаум, Г. Кон, Ф. Майнеке, Е. Ренан, Е. Сміт та інші. На українських теренах ідеї, пов'язані з проблемами нації та націогенезу, розробляли українські мислителі початку ХХ століття: В. Винниченко, Д. Донцов, В. Липинський, М. Міхновський; а також провідні теоретики та фахівці з теорії нації та національних відносин: О. Бочковський, В. Старосольський, Л. Ребет; сучасні науковці В. Вілков, О. Гринів, Г. Касьянов, В. Лісовий, С. Сторожук; історики Я. Грицак, С. Єскельчик, Б. Кравченко, І. Лисяк-Рудницький, О. Прицак, О. Субтельний та інші.

У процесі розкриття теми даного дослідження актуалізувалися розвідки, пов'язані з культуротворчими процесами. Праці видатних німецьких мислителів Г. Гегеля, Й. Гердера, Й. Гумбольдта, І. Канта, Й. Фіхте та Й. Шеллінга засвідчують, що розвиток колективної свідомості спільноти визначає рівень сформованості її культури, а отже, окреслює межі формування етнічної, народної та національної культур. Вагоме теоретичне значення для дослідження мають праці провідних українських учених ХІХ – ХХ століття Т. Зіньківського, О. Потебні, І. Франка; а також І. Огієнка та Є. Маланюка; сучасних вітчизняних

науковців Г. Грабовича, В. Лісового, В. Межуєва та М. Поповича.

Модерний історико-філософський дискурс включає як проблеми націєтворення, так і етнотворення, оскільки ці процеси взаємопов'язані. До проблеми етногенезу неодноразово зверталися провідні російські науковці: В. Авдєєв, Ю. Бромлей, Л. Гумільов, О. Севастьянов, С. Токарев, С. Широконогов, а також західноєвропейські: П. Брас, Р. Брубейкер, Дж. Гатчинсон, Т. Еріксен, Е. Сміт. Суттєву роль в аналізі цих процесів відіграли праці сучасних українських дослідників: В. Лісового, М. Обушного, І. Онищенко, М. Степика, С. Сторожук та інших. В українській історіографії вперше проблема етногенезу була поставлена у творах М. Костомарова та представників народницької школи XIX століття. У цьому контексті вагоме теоретичне значення мають етнографічні розвідки авторитетів української думки В. Антоновича, Ф. Вовка, М. Грушевського, І. Огієнка, О. Потебні, І. Франка, П. Чубинського та інших. Завдяки дослідженням В. Єр'оміної, А. Пономарьова, Ф. Прокоф'єва, М. Русина та С. Токарева розкрито специфіку функціонування різного рівня колективних культур: етнічної, народної та національної. На цьому тлі підкреслено особливу роль фольклору у їх функціонуванні.

У сучасній Україні висвітленням особливостей націєтворчих та культуротворчих процесів кінця XIX – початку XX століття в різних аспектах займалися такі вчені: О. Гринів, Я. Грицак, М. Жулинський, О. Забужко, Я. Ісаєвич, П. Магочій, Н. Мозгова, О. Пруднікова та інші. Незважаючи на теоретичні напрацювання в цій царині, слід зауважити, що проблема впливу окремих чинників на формування української культури не отримала достатнього висвітлення. Проте вона у свою чергу надзвичайно актуалізувала й загострила проблему національно-культурної ідентичності, яка відтак перетворилася на чи не найважливішу з-поміж тих, що хвилюють не лише теоретиків, а й політиків, громадських і релігійних діячів, представників різних галузей знання. Це підтверджують праці українських дослідників: М. Козловця, Н. Кривди, Л. Нагорної, М. Степика та інших.

У другому розділі – «Історико-філософська рефлексія націєтворчого процесу в контексті чинників становлення феномену нації» – розглянуто динаміку процесів націєтворення та розкрито сутність основних націєтворчих чинників у модерному історико-філософському дискурсі: етнічного та політичного, а також суб'єктивного чинника – національної свідомості.

У першому підрозділі – «Зміст нації в історико-філософському та соціокультурному вимірі» – ґрунтовно досліджено етимологію слова «нація», розкрито його поняття та феномен у колі історико-філософського дискурсу, висвітлено основні підходи до періодизації націй.

Показано, що нація є одним із найскладніших світових феноменів, який майже не можливо означити. За свою тривалу історію жодного усталеного визначення для нього так і не було сформульовано, як і не віднайдено його сутності. Попри це, ключовим терміном, що характеризує націю, незалежно від географічного, мовного, культурного чи політичного контексту, є уявна спільнота.

Якщо у премодерній добі поняття нації не існувало, оскільки різномірні характеристики, що окреслювали його у цей час (варвари, земляки, купецькі гільдії тощо) не мають між собою нічого спільного, то вже за модерної – саме активність стає сутнісною ознакою нації. Слово наповнюється новим теоретичним змістом, переростаючи у поняття. Якщо у англійській та французькій традиціях поняття нації ототожнювалося з поняттям держави, то у німецькій воно набуло дещо іншого змісту, а саме: підкреслювало єдність німців не за політичною ознакою, а за спільністю мови, культури, традицій.

У XIX столітті намітилися дві основні тенденції у вживанні поняття нації: політична (громадянська) та культурна (етнічна). А вже у першій половині XX століття німецький історик Ф. Майнеке ввів у обіг терміни «етнічна нація» і «політична нація» та підкреслив, що належність до етнічної нації не залежить від державних кордонів, у той час як політична обмежена ними. Залежно від того, з якого змісту виростає внутрішня сутність нації, у науковому світі прийнято розрізняти націю як політичну спільноту (політична нація, нація-держави) та націю як культурну (культурна нація, нація-етнос), хоча слід підкреслити, що творення нації – єдиний нерозривний процес.

Спроба теоретичного осмислення феномену нації у XX столітті призвела до хаосу дефініцій. Намагаючись дати точну відповідь на питання про те, коли, де і як вона виникла, представники різних напрямів думки зіткнулися з проблемою вибору такого визначення, яке найбільш повно відповідало б певній концепції чи проблемі. Так, основні чотири підходи до розуміння нації: примордіалістський, переніалістський, етносимволістський та модерністський розкривають специфіку поглядів науковців на з'ясування походження, сутності та функціонування націй у сучасному глобалізованому світі.

У другому підрозділі – «Етнічна єдність як чинник націєтворення» – визначено роль етнічного чинника у процесі націєтворення. У цьому контексті націю розглянуто з субстанційної точки зору. Провідне значення у націєтворчих процесах відіграють процеси етногенезу, оскільки нації як правило виростають із етнічного ядра, поступово трансформуючись у великі політичні спільноти. У модерному історико-філософському дискурсі однозначного визначення поняття етносу не існує. Попри це, етносом прийнято називати стійкий соціокультурний організм, який сформувався в результаті історичного розвитку суспільства на певній території в результаті спільного способу життя, особливостей культури (до них належить і мова), спільних рис (серед них расові) та психологічного складу, свідомий своєї єдності та відмінності від інших утворень. Незважаючи на те, що етноси – давніші колективні утворення, ніж нації, вони позбавлені політичного складника. Далеко не кожен із них реалізується у процесі націєтворення (досягає рівня самосвідомості) – деякі етноси гинуть внаслідок етноциду, який відбувається у процесі націєтворення.

Найчастіше поняття етносу ототожнюють із поняттям народу. Але їх не варто ототожнювати, оскільки народ постає докорінно відмінним як від етносу, так і від нації, на рівні якої формується культурна єдність еліт та свідомість

широких мас населення. До «народу» у найширшому розумінні цього слова ми відносимо все населення країни, у вузькому – це та соціально-історична спільність, яка включає в себе усі спільноти та прошарки. Пасивність народу та рудиментарність його колективної свідомості виявляються на тлі політичних інтенцій групи, однак повністю нівелюються на рівні творення культури.

У третьому підрозділі – «**Держава та політика як чинники модерного націєтворення**» – показано, що засадничим чинником політики будь-якої нації є держава. Із поняттям держави пов'язують вимогу громадянської консолідації населення, високого ступеня національної свідомості та етнічної однорідності. На зауваження І. Лисяка-Рудницького, етнічне підґрунтя є фундаментом нації, що обумовлює надбудову – державно-політичну сферу. Вони взаємопов'язані й складають горизонтально-вертикальний зрізи націєтворчої площини.

Згідно з етатистською моделлю, нація не існує поза межами держави і можлива лише як держава. Британський дослідник Е. Сміт ототожнює поняття нації і держави за умови, коли все населення країни належить до однієї етнонаціональної групи, а межі групи збігаються з державними кордонами. Однак такий збіг надзвичайно рідкісний, адже нація може існувати і без держави, а держава співіснувати не з однією етнонаціональною групою. У свою чергу, В. Лісовий доводить, що нація як політична спільнота є об'єднанням громадян у рамках державних кордонів, тоді як належність до етнічної нації від них не залежить.

У третьому розділі – «**Діалектичний розвиток змістовного навантаження поняття «культура»**» – розглянуто особливості трансформації культури як слова, поняття, явища в модерному історико-філософському дискурсі, показано органічний взаємозв'язок народної, етнічної та національної культур та виявлено, що рівень розвитку колективної свідомості кожної із цих видів культур (залежить від сформованості еліти) впливає на особливості їх тлумачення у науковому дискурсі. Розкрито зміст основних культуротворчих чинників.

У першому підрозділі – «**Зміст культури в історико-філософському процесі**» – показано, що, попри багатозначність визначень і трактувань, незмінним осердям змістовного навантаження поняття «культура» виступає діяльність людини – і як процес, і як результат. Як специфічний спосіб людського буття культура постає у вигляді «життєвого світу», завдяки якому людина та суспільство стають зрозумілими і проявляється не лише по відношенню до людини, а й до певного типу спільноти.

На відміну від премодерної доби, де людська діяльність співвідносилася переважно з предметно-практичною та досвідною сферою її буття, за модерної «культура» використовується стосовно людини штучної, вихованої у суспільстві, постає докорінно інша сутність людини – вона не тільки розумна істота, а й соціальна, що вимагало від неї оволодіння відповідними навичками, знаннями, нормами та цінностями. У ХІХ столітті вплив соціальних, біологічних та соціобіологічних чинників позначився на розвитку феномену культури, першу спробу її дефініції запропонував Е. Тайлор. А вже у ХХ столітті радикальні зміни в європейській соціокультурній ситуації змусили

вчених та культурологів заговорити про «кризу в культурі».

У другому підрозділі – **«Народна та етнічна культури як рівні відображення суспільної свідомості»** – розглянуто функціонування культури як групового феномену у вигляді життєдіяльності спільноти, обумовлене рівнем розвитку свідомості різного типу колективних спільнот. Так, народна культура охоплює всі аспекти життєдіяльності спільноти: уклад життя, форми господарської діяльності, обрядовість, соціальні взаємовідносини, звичаєве право, родинне життя, житло, одяг, харчування, знання тощо.

У межах народної культури функціонує фольклор – сфера художньої творчості, в якій почуття, думки та настрої народу відображено повною мірою. Фольклор накопичує, зберігає і передає досвід чуттєво-емоційного та раціонально-інтелектуального розвитку народу і включає: традиції, звичаї, обряди, ритуали, народне мистецтво. Він виступає не тільки чинником ідентифікації людини з групою, а й головним засобом трансляції архетипних форм синкретичної первісної культури, на тлі якої формується єдність народу і яка визначає його тривкість у часі.

Якщо у народній культурі ключовим є усвідомлення «Ми» на відміну від «Вони», то в етнічній це протиставлення знято внаслідок свідомого витворення елітою етнічної культури через загальну свідомість «Ми» (єдиний контекст спілкування між елітою і народом). Цей тип свідомості завжди формується активною частиною групи – елітою, яка ідентифікує себе як представника пасивної більшості – народу. У найширшому розумінні слова під етнокультурою слід розуміти той «життєвий світ», який певна спільнота витворює колективно, у вузькому – вона охоплює спільний спосіб життя, виробництва, світогляд, систему взаємин, мову, етносимволіку, міфи, ритуали, художню творчість, мистецтво тощо.

У третьому підрозділі – **«Концептуальні засади національної культури в історико-філософській ретроспективі»** – здійснена теоретична спроба розкриття поняття національної культури та визначено основу, на якій воно твориться. Незважаючи на те, що поняття національної культури досі науково не визначене, національна культура являє собою «особливу сферу спілкування, що об'єднує індивідів завдяки наявності єдиного контексту спілкування». Цей контекст досягається завдяки тому, що деякі культурні явища набувають загального значення: з попередньої культурної різноманітності беруться деякі спільні явища, які отримують статус спільної культури для всіх прошарків населення.

Національна культура – результат виключно свідомої діяльності культурної еліти, яка, розглядаючи себе виразником духовних інтересів усіх прошарків населення, на основі переробки історично сформованих елементів етнокультури формує такі ідеали, цінності та стандарти, які, з одного боку, шляхом «впізнаваності» сприятимуть культурній гомогенізації національної спільноти, а з іншого – відповідатимуть основним стандартам соціокультурного розвитку. Саме тому існування національної культури завжди поєднується із загальносвітовими цінностями і нормами, а також охоплює систему національних міфів і символів.

Досліджуючи трансформацію культури у модерному історико-філософському дискурсі та змінний характер розвитку колективного рівня розвитку свідомості спільноти, до найважливіших культуротворчих чинників слід віднести мову, міфологію, релігію та традицію.

У четвертому розділі – **«Українська культура кінця XIX – початку XX століття в контексті проблеми національного самовизначення»** – розглянуто проблему творення української культури кінця XIX — початку XX століття, а також її становлення як національної. Як показує модерний історико-філософський дискурс, на початку XX століття українська нація не була скристалізована повною мірою, у той час як завдяки сформованості української національної культури можна було вести діалог як на зовнішньому, так і на внутрішньому рівнях.

У першому підрозділі – **«Засоби конструювання української ідентичності XIX – початку XX століття»** – аналізується роль та значення провідної верстви як важливого теоретичного конструктора націєтворчих та культуротворчих процесів на теренах України зламу століть.

У модерному історико-філософському дискурсі наявність провідної верстви завжди була ознакою «історичності» нації, її відсутність означала занепад нації. Хоча політична еліта не змогла зреалізувати себе (не вдалося закріпити державність), не можна робити аналогічні висновки щодо культурної еліти, яка змінила рівень етнічної свідомості спільноти і підняла її до рівня національної через літературу. Вперше українська література могла задовольнити не лише інтелектуалів, а й широке коло здиференційованих верств населення. Це створило підстави для формування національної літератури, що виходить на світовий рівень.

У другому підрозділі – **«Етапи і особливості трансформації суспільної свідомості еліти та їх вплив на націє- та культуротворчий процес»** – проаналізовано періодизацію національного відродження, яка належить українському історикові І. Лисяку-Рудницькому, що передбачає виокремлення наступних періодів: *шляхетський, народницький і модерний*, та запропоновано власні: *академічний, етнічний і політичний*. Показано, що трансформація суспільної свідомості еліти майже в усіх європейських країнах відбувається тотожно, але не однаково, адже потрібно враховувати специфіку історичного досвіду народу, «тяглість» його історії, наявність провідної верстви тощо.

У третьому підрозділі – **«Колізії та проблеми українського націє- та культуротворення початку XX століття»** – висвітлено суперечності націєтворчих та культуротворчих процесів початку XX століття, пов'язаних із здобуттям державності та незалежності як найвищої форми історичного призначення спільноти.

Хоча на період кінця XIX – початку XX століття на теренах України припадає бурхливе пробудження самосвідомості нації, радикальні зрушення в багатьох сферах політики та культури, однак у період національного відродження, яке, за словами Я. Грицака, було «одним із класичних селянських відроджень серед народів Європи», українці увійшли як «недорозвинене аграрне суспільство» (П. Магочій). Розділена між Російською та Австро-

Угорською імперіями, на зламі століть Україна фактично була відсутня на політичній мапі світу.

Як доводить модерний історико-філософський дискурс, успішно побудувати національну державу та націю можна лише тоді, коли є сформована провідна верства – еліта. Переважна більшість української еліти кінця XIX – початку XX століття виявилася не готовою до сприйняття ідеї самостійної української державності (М. Драгоманов), частина не успадкувала державотворчої традиції попередньої шляхетської доби, а тому в момент найвищого підйому революції 1917 року не змогла мобілізуватися (І. Лисяк-Рудницький), не було спільної телеологічної мети у вигляді національної ідеї (Г. Еллінек).

У свою чергу, завдяки діяльності культурної еліти, яка зуміла наблизити свій народ до спільної культурної спадщини, був сформований єдиний простір національної культури. У здиференційованому модерному суспільстві становлення національної культури передбачало формування вищого рівня культурного життя, коли професійна й народна культури були гармонійно поєднані. Національна культура є найскладнішим типом комунікації, оскільки вимагає формування єдиного універсального контексту спілкування та високого ступеня національної свідомості. Національна свідомість увінчує духовну еволюцію нації та є загальним результатом її самопізнання на конкретному етапі історичного розвитку.

ВИСНОВКИ

1. На зламі XIX — XX століття українська культура була сформована як національна, ставши повноцінним членом європейського культурного простору. У свою чергу, як свідчить модерний історико-філософський дискурс, головною причиною поразки української нації кінця XIX – початку XX століття виявилася незрілість політичної свідомості/самосвідомості верхівки, її невміння консолідувати усі верстви населення та використати націєтворчий потенціал спільноти. Це перешкодило формуванню модерної української нації, однак стало поштовхом для активізації сил у лоні культури: етнічна культура підноситься до рівня національної і виходить на рівень дискурсу.

2. Найважливішими націєтворчими чинниками, що допомогли зрозуміти природу нації й вплинули на становлення української культури кінця XIX – початку XX століття є етнічний та політико-правовий. Сюди слід віднести суб'єктивний чинник – національну свідомість, який у вітчизняному історико-філософському дискурсі має пріоритетне значення. Серед культуротворчих чинників виокремлено мову, міфологію, релігію та традицію. У модерному історико-філософському дискурсі роль цих чинників актуальна лише в процесі становлення, у момент сформованості нації та національної культури вони втрачають своє провідне значення.

3. Народна, етнічна та національна культури органічно взаємопов'язані. Усі три типи культур відрізняються між собою рівнем розвитку колективної свідомості, соціокультурний та історичний вияв якої забезпечує еліта.

Незважаючи на те, що народна культура стосується всіх непривілейованих верств населення, вона містить у собі ментальні риси синкретичних первісних культур, а отже, охоплює фольклор, у якому синкретизм отримує своє найяскравіше вираження. На рівні етнічної культури відбувається гомогенізація народної та елітарної культур у спільній свідомості «Ми». Творення національної культури здійснюється виключно елітарними прошарками населення на основі етнічної культури. Еліта знімає світоглядне протистояння «Ми» – «Вони», підносить локальну етнічну культуру до рівня національної та проводить діалог на зовнішньому й внутрішньому рівнях.

4. У процесах модерного націє- та культуротворення основоположне значення має етнічна культура. Процеси націє- та етнотворення взаємопов'язані, оскільки нації як правило виростають із етнічного ядра і перетворюються на великі політизовані групи. У цей час діяльність провідної верстви спрямована на підняття свідомості широких верств населення та об'єднання у єдиному контексті спілкування на внутрішньому рівні, інтенція на зовнішній дискурс здійснюється у міру трансформації суспільної свідомості еліти. У процесі формування української культури зламу століть фундаментальне значення має етнічна єдність.

5. Провідну роль у націєтворчих та культуротворчих процесах зламу ХІХ – ХХ століття відіграє еліта. Вона виступає тим конструктом, крізь призму якого здійснюється реалізація потенціалу усієї нації. Активність як сутнісна характеристика еліти, спрямована на вироблення норм, цінностей та стандартів життєдіяльності спільноти, а також на діалог із зовнішнім світом. У свою чергу, інтелігенція впроваджує цінності та транслює їх у широкі маси, але її діяльність опосередкована впливом держави. Більш вільною є діяльність інтелектуалів, які висловлюють свої думки незалежно від органів державної влади, піднімаючи рівень як своєї свідомості, так і широких верств населення.

6. Незважаючи на відмінності між поняттями «етнос» і «народ», в українській історіографії ХІХ століття ці поняття ототожнювалися. Наразі це ототожнення неправомірне, оскільки обумовлює теоретико-методологічну плутанину та спекуляцію історичною пам'яттю, міфами, символами, культурними артефактами тощо. «Народ» і «етнос» – відмінні поняття, що мають різні концептуальні основи. На рівні етносу формується ідентичність, народ – це усі непривілейовані широкі верстви населення, маса, позбавлена координативного вектору та з низьким рівнем свідомості або зовсім без неї.

7. Періодизацію українського історика І. Лисяка-Рудницького, зокрема, запропоновані ним три періоди національного відродження: *шляхетський, народницький та модерний*, слід продовжити наступними: *академічним, етнічним та політичним*. Усі три етапи відображають зміну суспільної свідомості еліти і спрямовані на подолання світоглядної розірваності «Ми» – «Вони».

8. У динаміці змін змістовного навантаження слова, поняття і явища нації у модерному історико-філософському дискурсі суттєвим є те, що нація є модерним феноменом. Якщо у премодерній культурі слово «нація» корелювало зі спільнотою кровного походження, то вже за раннього модерну, наповнюючись

новими сенсами, воно почало означати і спільноту за інтересами. Зрештою, у премодерній добі слово мало негативне забарвлення і від початку вживалося на позначення поган, нехристиян чи варварів. І лише за доби модерну воно означає найбільш активні панівні верстви населення. У цей час набувають актуальності поняття громадянства і держави, а нація ототожнюється із політичною спільнотою.

9. Трансформації змісту слова, поняття, явища культури в історико-філософському процесі засвідчують, що культура як спосіб людського буття постає у вигляді своєрідного «життєвого світу», завдяки якому людина та суспільство стають зрозумілими. При цьому відбувається перетворення негативної людської свободи (природний стан) у позитивну (шляхом усвідомлення цієї свободи). Починаючи з епохи Просвітництва культура розглядається не лише як результат творчої діяльності людини, а й як результат розвитку її свідомості. На цьому тлі доведено, що головним чинником якісної різнорідності культури виступає рівень розвитку свідомості/самосвідомості групи.

СПИСОК ОПУБЛКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті у фаховому виданні іншої держави та у фаховому виданні України, включеному до міжнародної наукометричної бази даних:

1. Абдрахманова М. Ж. Коллизии становления украинской культуры на рубеже XIX – XX в. / Мира Жуматовна Абдрахманова. Молодой ученый: научный журнал. Вып. №15 (95). Казань: Издательство «Молодой ученый», 2015. С. 694–696.
2. Абдрахманова М. Ж. Роль та значення культури в процесі націєтворення / Мира Жуматівна Абдрахманова. Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. Випуск 22. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. С. 3–9.

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. Абдрахманова М. Ж. Нація премодерної та модерної епохи / Мира Жуматівна Абдрахманова. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Випуск 78 (№11). К.: ВІР УАН, 2013. С. 151–154.
2. Абдрахманова М. Ж. Історико-філософська ретроспекція змістовного навантаження поняття «культура» / Мира Жуматівна Абдрахманова. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Вип. 90 (11). К.: Видавництво «Гілея», 2014. С. 309–312.
3. Абдрахманова М. Ж. Поняття національної культури: джерела та складники / Мира Жуматівна Абдрахманова. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наукових праць]. Вип. 32 (45). К.:

Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 209–216.

Наукова стаття в іншому виданні та тези наукових доповідей:

1. Абдрахманова М. Ж. Роль еліти у формуванні національної культури кін. ХІХ – поч. ХХ ст. / Міра Жуматівна Абдрахманова. Мультиверсум. Філософський альманах. Випуск 8–9 (136–137). К.: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2014. С.46–56.

2. Абдрахманова М. Ж. Етнічна та національна культури: спадкоємність і протистояння / Міра Жуматівна Абдрахманова. «Дні науки філософського факультету – 2013», Міжн. наук. конф. (2013; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2013», 16–17 квіт. 2013 р.: [матеріали доповідей та виступів]. Ч. 2. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. С. 3–4.

3. Абдрахманова М. Ж. До проблеми сприйняття національної культури / Міра Жуматівна Абдрахманова. «Дні науки філософського факультету – 2014», Міжн. наук. конф. (2014; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2014», 15–16 квіт. 2014 р.: [матеріали доповідей та виступів]. Ч. 2. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. С. 3–4.

4. Абдрахманова М. Ж. Значення мови у творчості Т. Шевченка / Міра Жуматівна Абдрахманова. Збірник тез студентського науково-практичного семінару «Т. Г. Шевченко і сучасна гуманітарна наука». К.: ДЕТУТ, 2014. С. 25–27.

5. Абдрахманова М. Ж. Національна культура: проблема визначення поняття / Міра Жуматівна Абдрахманова. «Дні науки філософського факультету – 2015», Міжн. наук. конф. (2015; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015», 21–22 квіт. 2015 р.: [матеріали доповідей та виступів]. Ч. 2. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. С. 3–4.

6. Абдрахманова М. Ж. Українська культура кінця ХІХ – початку ХХ ст.: особливості розвитку та перспективи становлення / Міра Жуматівна Абдрахманова. «Суспільні науки сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 6-7 листопада 2015 року). Дніпропетровськ: НО «Відкрите суспільство», 2015. С. 41–44.

АНОТАЦІЇ

Абдрахманова М. Ж. Націєтворчі та культуротворчі чинники української культури кінця ХІХ – початку ХХ століття в контексті модерного історико-філософського дискурсу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2018.

Дисертація присвячена дослідженню націєтворчих та культуротворчих чинників української культури кінця XIX – початку XX століття в контексті модерного історико-філософського дискурсу. З цією метою висвітлено основні націєтворчі та культуротворчі чинники, що вплинули на її творення, проаналізовано змістовне навантаження поняття *нації* та *культури* в історико-філософському процесі та досліджено основні колізії навколо становлення української культури на зламі XIX – XX століття. Розглянуто проблему творення української культури як національної. Попри те, що українська модерна нація в цей період так і не була сформована, аналогічних висновків не можна зробити щодо національної культури. Завдяки діяльності культурної еліти вона стала не просто повноцінним членом європейського культурного простору, а й сприяла виходу України на міжнародний рівень.

Ключові слова: народ, етнос, нація, культура, народна культура, фольклор, етнічна культура, національна література, національна культура, еліта, інтелігенція, інтелектуали, національна свідомість, держава, політика, дискурс.

Абдрахманова М. Ж. Нациетворные и культуротворные факторы украинской культуры конца XIX – начала XX века в контексте модерного историко-философского дискурса. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2018.

Диссертационная работа посвящена исследованию нациетворных и культуротворных факторов украинской культуры конца XIX – начала XX века в контексте модерного историко-философского дискурса. С этой целью освещаются основные нациетворные и культуротворные факторы, повлиявшие на ее формирование, проанализирована содержательная нагрузка понятий *нация* и *культура* в историко-философском процессе, а также исследованы основные коллизии становления украинской культуры на рубеже XIX – XX века.

В ходе диссертационного исследования раскрывается проблема создания украинской культуры как национальной. Показано, что на рубеже XIX – XX века она уже была сформирована как национальная, поскольку, будучи полноценным членом европейского диалогического пространства, могла трансформировать его ценности и репродуцировать собственные как на внешнем, так и на внутреннем уровне. Ведущей мыслью диссертационного исследования является идея гомогенности национальной культуры, объединяющей все прослойки населения в едином контексте общения, что, в свою очередь, способствует стиранию культурных различий. Осознание неиспользованного потенциала национальной культуры в процессе анализа причин поражения украинской государственности начала XX века является главной причиной того, что именно субъективным факторам (отсутствие конструктивно направленной воли, неумение, страх) отечественный модерный дискурс придает приоритетное значение.

Значительное внимание уделяется влиянию нациетворных и культуротворных факторов на формирование украинской культуры конца XIX – начала XX века. Установлено, что наиболее важными нациетворческими факторами для понимания природы нации являются этнический и политический. В свою очередь, национальное сознание (субъективный фактор) можно связывать как с первым, так и со вторым. Из числа культуротворных факторов почетное место занимает язык, который выражает мировоззрение народа, его мифологию, традиции, религию. Показано, что роль этих факторов актуальна лишь в процессе становления национального сообщества и его культуры, на уровне сформированности нации и национальной культуры они теряют свое ведущее значение.

Раскрыты особенности трактования содержания народной, этнической и национальной культуры в современном историко-философском дискурсе, обоснована их органическая взаимосвязь и показано, что эти виды культуры отличаются уровнем развития коллективного сознания, социокультурное и историческое проявление которого обеспечивает элита. При этом указано, что народная культура (как правило, тождественная с фольклором в самом широком значении этого слова) – это непрофессиональная культура всех непривилегированных слоев населения, несущая в себе ментальные черты первобытных синкретических культур. На уровне этнической культуры происходит своеобразная гомогенизация народной и элитарной культур, которая проявляется благодаря сформированного элитой в широких масс населения сознания «Мы». В свою очередь, национальная культура – это высший тип культуры, включающий элементы этнической культуры, но не тождественна с ней, существует в виде диалога, который осуществляется как на внешнем, так и на внутреннем уровне.

Несмотря на то, что в украинской этнографии XIX века понятия «народ» и «этнос» отождествляются, в наше время некритическое использование интеллектуального наследия XIX века создает почву для теоретических спекуляций исторической памятью, мифами, символами, культурными артефактами и т.д. В ходе исследования показано, что народ и этнос – различные понятия, созданные на разных концептуальных началах. Благодаря народникам, направившим свою деятельность на исследование истории и фольклора, обращение к народу как к неисчерпаемому источнику исторической памяти, формируется общее сознание «Мы», происходит закладка основ украинской этнической идентичности – формируется украинский этнос. Все это создает основания для возникновения этнической культуры. Вместе с этим, «выход на свое» свидетельствует об отмежевании украинской стихии от российской.

Ключевые слова: народ, этнос, нация, культура, народная культура, фольклор, этническая культура, национальная литература, национальная культура, элита, интеллигенция, интеллектуалы, национальное сознание, государство, политика, дискурс.

Abdrakhmanova M. Zh. National and cultural factors of Ukrainian culture in the late 19th – early 20th centuries within the framework of modern historic and philosophical discourse. – Manuscript.

Dissertation for the PhD Academic Degree, Speciality 09.00.05 – History of Philosophy. – Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2018.

This dissertation is studies the national and cultural factors of Ukrainian culture in the late 19th – early 20th centuries within the framework of modern historic and philosophical discourse. The main national and cultural factors which had an influence on the formation of Ukrainian culture have been pointed out. The concepts of nation and culture have been analyzed in historic and philosophical processes as well as the collisions over the establishment of Ukrainian culture in the late 19th – early 20th century have been described. The establishment of Ukrainian culture as national has been highlighted. The research has shown that the Ukrainian modern nation hadn't been formed by that time but the national culture had been developing for many years. Ukrainian culture had not only become an integral part of the European cultural space due to the activity of the cultural elite but also contributed to Ukraine's international level.

Key words: people, ethnos, nation, culture, folk culture, folklore, ethnic culture, national literature, national culture, elite, intelligentsia, intellectuals, national consciousness, state, politics, discourse.